

Eldina Lovaš
Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Slavonski Brod, Hrvatska
eldina.lovas@gmail.com

**„MOLIM PONIZNO GOSPODARA OCA MOJEGA, UKOP MOJ [...] DA
PLATI, I MOJU POSLJEDNJU VOLJU NE PRIKRATI“:¹ IZBOR
OPORUKA IZ OPORUČNE OSTAVŠTINE PEČUŠKOG I OSJEČKOG
STANOVNIŠTVA U 18. I U PRVOJ TREĆINI 19. STOLJEĆA**

UDK: 347.67(439Pečuh:497.543)“18“(093)
Izvorni znanstveni rad

Sažetak:

U radu se na temelju izbora iz oporučne ostavštine stanovništva Pečuha i Osijeka iz 18. i iz prve trećine 19. stoljeća analiziraju struktura i obilježja testamenata kao povijesnih izvora. Na temelju njihova sadržaja donose se podatci o oporučiteljima, nasljednicima, o vrsti nasljedstva te o načinima i uvjetima nasljeđivanja među stanovništvom navedenih gradova. Na kraju rada opisana su načela priređivanja i transkripcije izvora te popis priređenih oporuka. Radi boljeg razumijevanja izvora sastavljen je popis manje poznatih riječi i izraza, kao i prijevod mađarskih riječi korištenih u njima na hrvatski jezik.

Cljučne riječi: oporuke, oporučitelji, nasljeđe, Pečuh, Osijek, 18. stoljeće, prva trećina 19. stoljeća

Uvod

Zahvaljujući njihovom bogatom sadržaju oporuke se u posljednjim desetljećima redovito pojavljuju među onim izvorima koji se učestalo uporbaju za istraživanje različitih aspekata povijesti pa je stoga njihov doprinos neupitan i u hrvatskoj historiografiji. Većina dosad objavljenih radova temeljila se na istraživanju i analizi stanovništva (staleži i iseljništvo),² različitih oporučnih

¹ HR-DAOS-4.1.7.

U uvodnoj se studiji citati iz oporuka radi lakšega razumijevanja teksta donose na hrvatskome standardnom jeziku.

² Vidjeti npr. Lovorka Čoralčić, „Oporuke dalmatinskih patricija u Mlecima (XV-XVIII. st.)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 17 (1999): str. 85-109.; Lovorka Čoralčić,

legata³ i nasljednika,⁴ materijalne kulture⁵ i nekretnina,⁶ zastupljenih među nasljedstvom, ali se njihov doprinos pokazao i u istraživanju pojedinih biografija, povijesti svakodnevice,⁷ crkvenih ustanova i pobožnosti,⁸ a bile su pogodne i za jezičnu analizu.⁹ Jedan dio oporuka iz ranonovovjekovnih notarijata dalmatinskih komuna redovito je i objavljan.¹⁰

Za razliku od priobalja, oporuke današnje kontinentalne Hrvatske, posebice s područja današnje Slavonije slabo su sačuvane. Razlozi su višestruki, a, među ostalim, kada je riječ o razdoblju ranoga novoga vijeka, mogu se objasniti višestoljetnom osmanlijskom vlašću, ali i uništavanjem izvora u kasnijim razdobljima, što dokazuje i primjer Osijeka, kada je riječ o građi iz 18. stoljeća.¹¹ Očuvanost izvora slavonskih gradova, posebice Osijeka, očituje se nakon dobivanja statusa slobodnog i kraljevskoga grada 1809. godine. Među njima, sačuvana je i oporučna ostavština osječkoga stanovništva iz prve polovice 19. stoljeća. S obzirom na Osijek, grad Pečuh, ima bogatu sačuvanu arhivsku građu i iz 18. stoljeća, a među njima nalazi se i oporučna ostavština njegovih stanovnika. Testamenti navedenih dvaju gradova, zbog njihove očuvanosti i bogatoga sadržaja, prikladni su za analizu i kritičko objavljivanje.

U radu se na temelju izabrane 61 oporuke iz oporučne ostavštine Osječana i Pečušana iz 18. i prve trećine 19. stoljeća, služeći se metodom komparacije, kvantitativne i kvalitativne analize, donose podatci o oporučiteljima, nasljednicima i oporučnoj ostavštini, kao i o motivima sastavljanja testamenata. Osim u sličnosti strukture i sadržaja oporuka, kao i u obilježjima njihova oporučitelja, Pečuh i Osijek, unatoč različitoj teritorijalnoj pripadnosti,¹² odlikuje mnogo zajedničkih obilježja u

„Iseljenici iz Herceg-Novoga u Zadar – tragom oporučnih spisa iz 16. i 17. stoljeća“, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 49 (2011): str. 77-90.; Slaven Bertoša, „Tri oporuke barbarskih plemića (16. i 17. stoljeće)“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 37, br. 1 (2005): str. 391-398.; Fani Celio Cega, „Nekoliko primjera oporuka plemkinja i pučanki u vrijeme klasicizma u Trogiru“, *Adrias: zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu* 21 (2015): str. 51-64.

³ Vidjeti npr. Zoran Ladić „Oporučni legati pro anima i ad pias causas u europskoj historiografiji. Usporedba s oporukama dalmatinskih komuna“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 17 (1999): str. 17-29.

⁴ Vidjeti npr. Gordan Ravančić, „Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata u Dubrovniku s kraja trinaestoga i u prvoj polovici četrnaestoga stoljeća“, *Historical contributions = Historische Beiträge* 30, br. 30 (2011): str. 97-120.

⁵ Vidjeti npr. Goran Budeč, „Materijalni predmeti labinskog stanovništva u razdoblju od 1526. do 1550. godine“, *Historijski zbornik* 62, br. 2 (2009): str. 345-369.; Zoran Ladić, „Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih vidova svakodnevnog života i materijalne kulture“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 21 (2003): str. 1-28.

⁶ Ivana Lazarević, „Nekretnine dubrovačke vlastele u oporukama od 1750. do 1815. godine u Dubrovniku“, *Historical contributions = Historische Beiträge* 35, br. 51 (2016): str. 197-221.

⁷ Vidjeti npr. Slavica Stojan, „Oporuke 'Trista Vica udovica': iz lopudske svakodnevice u drugoj polovici 16. stoljeća“, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 45 (2007): str. 191-218.

⁸ Zoran Ladić, „Hodočašća kao izraz pobožnosti stanovnika kasnosrednjovjekovne porečke komune“, *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva = rivista della Società Storica Istriana = časopis Istrskega zgodovinskega društva = the Istrian Historical Society review* 5 (2015): str. 15-41.; Gordan Ravančić, „Crkvene institucije u dubrovačkim oporukama s kraja 13. i u prvoj polovici 14. stoljeća“, *Croatia Christiana periodica* 40, br. 78 (2016): str. 49-65.

⁹ Vidjeti npr. Igor Eterović i Ivana Eterović, „Devet lovranskih oporuka iz druge polovice 18. stoljeća: povijesna i jezična analiza“, *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva = rivista della Società Storica Istriana = časopis Istrskega zgodovinskega društva = the Istrian Historical Society review* 3 (2013): str. 61-98.

¹⁰ Vidjeti npr. Lovorka Čoralić i Filip Novosel, „Oporuke iz fonda Bilježnici Zadra Državnog arhiva u Zadru: javni bilježnik Šimun Lovatello (1656. – 1671.)“, *Vjesnik dalmatinskih arhiva: Izvori i prilog za povijest Dalmacije* 2, br. 1 (2021): str. 301-358.

¹¹ Povijesni izvori iz 18. stoljeća uništeni su u 19. stoljeću, kada ih je osječki gradonačelnik Antun Stojanović prodao mesarima kao stari papir. Vesna Božić-Drljača i Danijel Jelaš, *Poglavništvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka 1809. – 1850.* (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2016), str. 9.

¹² Pečuh se nalazio u Baranjskoj županiji na području Ugarskoga Kraljevstva, dok je Osijek bio u Virovitičkoj županiji i u sastavu Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Prirodna granica između Baranjske županije i grada Osijeka bila je rijeka Drava.

ranome novom vijeku. Oba su grada stekla status slobodnog i kraljevskog grada, bili su središte županijske uprave. U njima je živjelo multietničko stanovništvo, koje se većina bavilo obrtom i trgovinom. Za razliku od Pečuha, u Osijeku je živio i znatan udio pravoslavnoga stanovništva, dok je Pečuh bio biskupijsko središte.

Oporuke pečuških i osječkih testatora kao izvor

Fond „Pécs Város Tanácsának iratai. Végrendeletek.” [Spisi vijeća grada Pečuha. Oporuke.]¹³ sadržava ukupno 537 izvornih oporuka pečuškoga stanovništva nastalih u 18. stoljeću, između 1704. i 1799. godine. Izvori se čuvaju u dvjema kutijama, složeni abecednim redom prema prezimenu oporučitelja u Arhivu Baranjske županije Mađarskoga nacionalnog arhiva u Pečuhu. Najvjerojatnije u svrhu lakšega čuvanja i pronalaska radi javnoga objavljivanja njihova sadržaja nakon oporučiteljeve smrti, gradsko je vijeće 1779. godine izradilo kazalo vođeno abecednim redom prema prezimenu oporučitelja dodijelivši svakoj i redni broj. Multietnički karakter grada, razvidan je i u oporučnoj ostavštini Pečušana, koji su, slično ostalom stanovništvu Ugarskoga Kraljevstva u 18. stoljeću, testamente napisali vlastoručno ili su ih izdiktirali na materinskom jeziku.¹⁴ Stoga među njima pronalazimo one pisane na latinskom, mađarskom, njemačkom¹⁵ i hrvatskom jeziku, a od posljednjih je sačuvano ukupno 90. Većina članova magistrata bili su govornici svih četiriju jezika¹⁶ pa se u oporukama često miješaju višejezični izrazi, a nije rijetkost ni pokušaj „pohrvaćenja“ mađarskih riječi,¹⁷ kao ni to da se jezik oporuke i njezinih dodataka razlikovao.¹⁸ Osim specifičnosti vezane za jezik, valja istaknuti i prisutnost dvaju pisama u njima: latinice i njemačke gotice,¹⁹ od kojih se posljednja u hrvatskim oporukama redovito upotrebljavala u navođenju imena svjedoka njemačkoga podrijetla i za bilježenje njihovih funkcija i statusa.

Za razliku od Pečušana, oporučna ostavština Osječana iz 18. stoljeća vrlo je fragmentirana.²⁰ Među nekoliko njemačkih oporuka pronalazimo samo tri na hrvatskome jeziku trojice stanovnika Komorske općine Gornji grad (Franka Tomaševića i njegova sina Gašpara te Luke Bertića), koje se čuvaju u istoimenom fondu u Državnom arhivu u Osijeku.²¹ Međutim, u istome arhivu u fondu

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (HU-MNL-BaML), Pécs Város Tanácsának iratai. Végrendeletek. (1704-1799) IV. 1003. g. Dalje: HU-MNL-BaML-IV.1003. g.

¹⁴ Ernő Szücs Tárkány, *Magyar jogi népszokások* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1981), str. 735.

¹⁵ Neke aspekte oporuka nastalih na njemačkom jeziku obradila je Zsuzsanna Gerner. Vidjeti: Zsuzsanna Gerner, „Testamente als Abdruck der sprachlichen Vielfalt in Pécs/Fünfkirchen/ Pečuh im 18. Jahrhundert. Vorstellung des Korpus“, u: *Kanzlei und Sprachkultur: Beiträge der 8. Tagung des Arbeitskreises Historische Kanzleisprachenforschung*, ur. Sandra Aehnelt i Rainer Hünecke (Wien, 2016), str. 263–276.; Zsuzsanna Gerner, „Entstehung letztwilliger Verfügungen in Fünfkirchen/Pecuh/Pécs (Ungarn) im 18. Jahrhundert. Ethnisch-soziale Hintergründe und juristische Bedingungen“, u: *Deutsch in Mittel-, Ost- und Südosteuropa. Grundlagen und aktuelle Einbettung. Beiträge zur 2. Jahrestagung des Forschungszentrums Deutsch in Mittel-, Ost- und Südosteuropa, Budapest, 1.–3. Oktober 2015*, ur. Philipp Hannes i Anderea Ströbel (Regensburg, 2017), str. 285–301.; Zsuzsanna Gerner, „Fünfkirchen/Pečuh/Pečuj/Pécs a 18. és 19. században: Egy többnyelvű város német dominanciával“, u: *Bölcsész Akadémia 4.*, ur. Gábor Böhm, Dóra Czeferner i Tamás Fedeles (Pécs: PTE, 2020), str. 358-393.

¹⁶ Vidjeti oporuku Eve Šimić u kojoj se četvrta točka oporuke počela pisati na mađarskom jeziku, a zatim je prekrizena, a onda su isti izrazi napisani na hrvatskom jeziku.

¹⁷ Primjerice, riječ „dio“ navodi se kao „risz“ (mađ. *rész*), umjesto hrvatske riječi „bačva“, a upotrebljuje se izraz „hordov/gordov“ (mađ. *hordó*) itd.

¹⁸ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. A4.

¹⁹ Zahvaljujem Árpadu Tóthu na pomoći u iščitavanju njemačke gotice.

²⁰ To se ne odnosi samo na oporuke nego na svu građu nastalu u razdoblju postojanja triju osječkih komorskih općina.

²¹ Komorska općina Gornji grad, signatura: HR-DAOS-4.

„Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka (1809. – 1850.)“ sačuvani su originali i prijepisi posljednje volje nekolicine stanovnika slobodnoga i kraljevskoga grada Osijeka, nastalih između 1805. i 1850. godine.²² Originali se čuvaju u dvjema kutijama, a prijepisi su ukoričeni u dvjema knjigama.²³ Posljednji sadržavaju i one testamente čiji su originali izgubljeni. Slično pečuškim testatorima, i osječki su svoju posljednju volju zapisali ili dali zapisati na materinskom jeziku, pa je stoga jezik njihovih oporuka istovjetan onima Pečušana. Razlika se očituje u podzastupljenosti oporuka sastavljenih na mađarskom jeziku, kao i u uporabi triju pisama. Imajući u vidu da je u slobodnom i kraljevskom gradu Osijeku, osim katoličkog stanovništva, živio i relativno velik broj pravoslavaca, u oporukama se uz latinicu i njemačku goticu, pojavljuje i ćirilčno pismo, osobito pri navođenju imena pravoslavnih svjedoka. Iz navedenoga razdoblja, uključujući i originale i prijepise, sačuvano je ukupno 86 testameta na hrvatskom jeziku.²⁴

Osim zastupljenosti različitih jezika i pisama u oporučnoj ostavštini Pečušana i Osječana, zajedničko im je obilježje relativno dobra očuvanost, uredan i većinom čitljiv rukopis. Uz oporuke, sačuvani su i njihovi dodatci (ako su postojali), izmijenjeni sadržaji s potvrdom svjedoka, a pokatkad i potvrde o primanju legata.²⁵ Većinom su sačuvane i omotnice na kojima su zapisani podatci o datumu javnoga proglašenja oporuke, imenima prisutnih nasljednika i bilješka o tome je li se netko suprotstavio oporučiteljevoj volji. Ako oporuka nije imala omotnicu, ti su podatci evidentirani na poleđini dokumenta. Primjer oporuke protiv koje je rodbina protestirala jest ona Pečušanina Ivana Stanija, proglašena 23. lipnja 1773. na sjednici gradskoga vijeća pred imenovanim nasljednicima, a njegovoj su se posljednjoj volji usprotivili sin Antun i kći Elizabeta bez navođenja razloga.²⁶ Promatrajući spol oporučitelja, razvidno je da je u obama gradovima sličan omjer između oporučitelja i oporučiteljica, i to u korist onih prvih, što je vidljivo i iz grafikona 1.

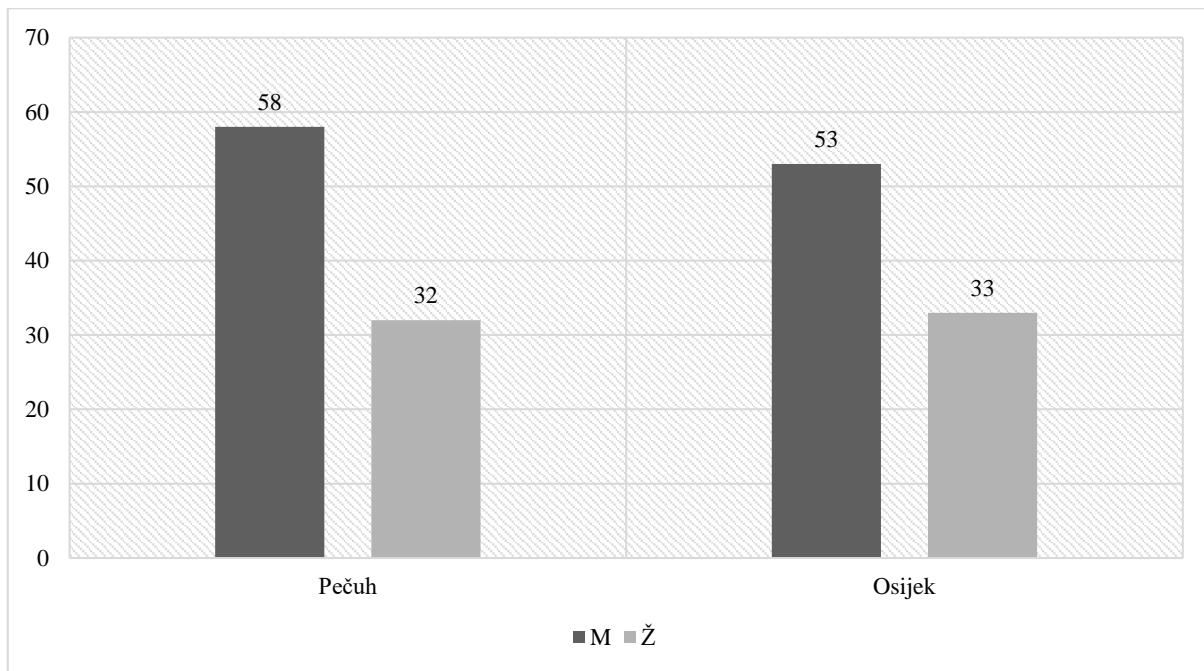
²² Fond: HR-DAOS-6.

²³ HR-DAOS-6.2.3.1., knj. 606- 607; HR-DAOS-6.2.3.2., kut. 1037-1038.

²⁴ O tome vidjeti: Eldina Lovaš, „Budući da je smrt coveka istinita, csas pak smrti nepoznat...“ – oporučna ostavština u oporukama osječkog stanovništva (1809. – 1850.).“ *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 20 (2020): str. 96-97.

²⁵ Primjer je oporučna ostavština Franka Tomaševića, jer sadržava potvrde franjevačkih samostana o primanju novčanih legata, uključujući potvrdu fra Ivana Kapistrana Novoselića, gvardijana đakovačkoga samostana, koji je 10. prosinca 1744. dao sljedeću potvrdu: „In Dei Nomine Amen. Ja ozdol podpisani primi od Gospodina Martina Ivanissica forinti Deset. Koi [j]e ostavio pokoini Franko Thomassevich na Czarqvu Diakovacsku, tako recseni Deset forinti ostaviti primi po ruku ozgor recsenoga, i ovo Za vecse Svidocsanstvo daiem pismo Gospodinu Martinu Ivanissicu potvargiuci S pecsatom Manastira Miscza Decembra 10. Godine 1744.“. HR-DAOS-4.1.7.

²⁶ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S25.

Grafikon 1. Broj muških i ženskih oporučitelja u svim sačuvanim hrvatskim oporukama u Pečuhu (1707. – 1799.) i u Osijeku (1805. – 1850.)²⁷

Osim jezičnih i sadržajnih sličnosti među testamentima spomenutih dvaju gradova, uočava se i slična forma izražena u trodijelnoj strukturi (*protocollum, contextus, eschatocollum*) prema uzoru na srednjovjekovne diplomatske izvore.²⁸ Pravno gledano, do 18. stoljeća oporučivanje temeljilo na običajnom pravu, uz kodifikaciju nekih njegovih odredaba u 17. stoljeću.²⁹ Zakon koji je jasno definirao mjesto i način sastavljanje oporuke, broj svjedoka i verifikaciju njezina sadržaja donesen je početkom 18. stoljeća, odredbom XXVII. članka zakona iz 1715. godine, koji se trebao primjenjivati u daljnjoj praksi oporučivanja. Zakonodavac je imao u vidu i izvanredne situacije, pa je u 5. § istoga zakona odredio da se od navedene prakse može odstupiti u vrijeme kuge te da je za valjanost oporuke u takvim situacijama „dovoljna vlastoručno napisana i potpisana oporučiteljeva oporuka ili oporučivanje pred dvojicom svjedoka“.³⁰

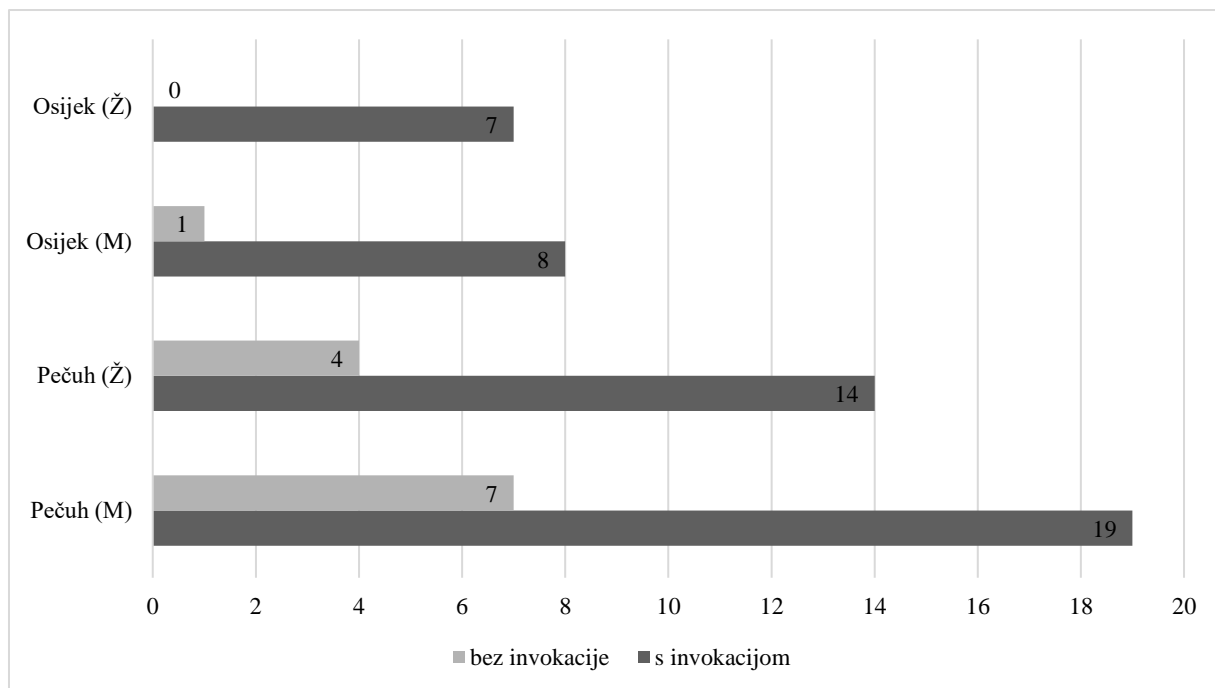
Većina je oporuka redovito započela invokacijom, uporabom neke od sljedećih formula: „U Ime Oca, i Sina, i Duha Svetoga Amen“, „Isus. Marija. Josip.“, „U ime Svetoga Trojstva Boga, Oca, Sina i Duha Svetoga“ itd. Broj analiziranih osječkih i pečuških oporuka s invokacijom i bez nje prema spolu oporučitelja prikazuje grafikon 2.

²⁷ Navedeni se podatak ne treba uzeti kao apsolutan broj jer su prikazani isključivo podatci koji se odnose na oporuke nastale na hrvatskom jeziku u Pečuhu i u Osijeku u promatranom razdoblju. Nije provedena posebna usporedba broja muških i ženskih oporuka u izabranim i ovdje objavljenim oporukama, jer su izabrane prema vlastitu nahođenju.

²⁸ O strukturi oporuka objavljeno je više radova, među ostalim, vidjeti: Marija Karbić i Zoran Ladić, „Oporuke stanovnika grada Trogira u arhivu HAZU“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 23 (2001): str. 164-166.; János Kemény, *Duna-Tisza közjé mezővárosi végrendeletek 1738-1847.* (Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2005), 6-7.

²⁹ O tome vidjeti: Hatos: <https://adoc.pub/a-vegrendeletek-trtenete-a-xvii-xix-szazadban.html> (posljednji pristup: 20. 6. 2024.)

³⁰ <https://net.jogtar.hu/ezet-ev-torvenyei> (posljednji pristup: 21. 6. 2024.)

Grafikon 2. Pečuške i osječke oporuke s invokacijom i bez invokacije prema spolu oporučitelja

Od 61 prepisane oporuke, njih 80,32 % sadržava neki oblik zazivanja Božjega imena ili imena svetaca. Promatrajući prema spolu, invokacija je više puta izostala u muškim oporukama nego u ženskim. Nju prati navođenje uzroka ili motivacije u oporučivanju i odredbe vezane za način pokapanja. Središnji dio oporuke činilo je nabranje nasljedstva sabranih po točkama s imenima pripadajućih nasljednika. Ako je oporučitelj bio dužan, u jednoj bi točki naveo imena osoba kojima je bio dužan, razlog i iznos dugovanja, a koje nije mogao isplatiti tijekom života. Ista se praksa primjenjivala kada bi testator imao dužnike, kako bi nasljednici mogli naplatiti dugovanje nakon njegove smrti. U završnome dijelu oporuke, ostavitelj je mogao navesti osobu kao izvršitelja njegove posljednje volje (magistrat, susjeda, člana obitelji). Zatim bi slijedila mjesna odrednica i vremenska datacija, kao i verifikacija oporuke, za što je bio potreban potpis oporučitelja, ako je bio pismen, kao i navođenje imena petorice svjedoka stalno prisutnih tijekom sastavljanja oporuke, koji su svojim potpisom, a često i pečatom, jamčili valjanost njezina sadržaja. Ako je oporučitelj bio nepismen, pokraj svoga imena nacrtao bi vlastoručni križ, a potpisao bi se i dodatni svjedok u skladu s 2. § zakona iz 1715. godine, prema kojemu se potpis i pečat takve osobe trebao zamijeniti prisutnošću šestoga svjedoka.³¹ Ta je osoba u slučaju Osječanina Ivana Čarića bio Franjo Bonek, s napomenom „kao potpisnik oporučiteljeva imena“.³²

Osim navedenih formalnih kriterija, oporuka je bila valjana samo ako je sadržavala oporučiteljevu volju, a tijekom njezina sastavljanja oporučitelj je trebao biti psihički zdrav, što bi se istaknulo nekim od sljedećih formula: „još kod bistre pameti“, „kod čiste pameti“, „pri zdravom razumu“ i sl. Ta se formulacija znala ponoviti i na kraju oporuke.

³¹ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> (posljednji pristup: 21. 6. 2024.)

³² „Qua nomen testatoris subscribens“. HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 972/1818.

Uzroci i motivacija za sastavljanje oporuka

Sastavni je dio testamenata i navođenje razloga njihova nastanka. Te uzroke oporučitelji najčešće pronalaze u narušenu fizičkim zdravlju, ili su duhovne naravi,³³ ili se pak odnose na očuvanje dobrih odnosa unutar obitelji. Po brojnosti, najčešće su prve dvije kategorije, pri čemu oporučitelji, s jedne strane, ističu slabo i narušeno zdravlje, a, s druge, promišljaju o neizbježnosti smrti i o nepoznatu vremenu njezina nastupanja. Jefta Sedlarevića na razmišljanje o smrti nagnala je njegova poodmakla dob navodeći da „razmišljajući poradi moje starosti da svakome čovjeku smrt istinita jest, sat pak njezin znati se ne može“.³⁴ Miško Deaković poziva se na duhovne razloge (nepoznato vrijeme smrti) i na odnose unutar obitelji (održavanje mira među djecom).³⁵ Gašpar Tomašević naveo je da je „vidio smrt pred očima, a ne znajući ni ure ni vremena“.³⁶ Antun Vukovarac dao je sastaviti oporuku „ležeći bolestan na postelji ne znajući svrhu života“ njegova.³⁷ U manjem broju oporuka kadšto je izostavljena motivacija njihova sastavljanja, a među njima pronalazimo i neke osječke i pečuške. Rijetki su oni oporučitelji koji ističu dobro fizičko zdravlje u vrijeme sastavljanja njihove posljednje volje. Među takvima su Jela Kőrörszin, dajući zapisati da je „živa i zdrava“,³⁸ i Đuro Laki koji je bio „dobra zdravlja“, ali testament je odlučio sastaviti kako bi očuvao mir među djecom nakon njegove smrti.³⁹ Grafikon 3. prikazuje uzroke sastavljanja i učestalost njihova pojavljivanja u izabranoj oporučnoj ostavštini pečuških i osječkih testatora.

Većina analizirane oporučne ostavštine (81,96 %) donosi podatak o uzroku njezina sastavljanja. Među Pečušanima prednjačili su bolest (teška, smrtna, velika), svijest o ljudskoj smrtnosti (često se navodila formulom „budući da je svakome na znanje da jedanput iz ovoga svijeta valja preminuti“⁴⁰ ili „znajući da jedanput određeno je svakome čovjeku umrijeti“⁴¹) i višestruki uzroci, među kojima su se po učestalosti isticali bolest i očuvanje mira u obitelji. Za razliku od njih, u analiziranim su oporukama Osječani većinom navodili višestruke uzroke kombinirajući slabo zdravlje, svijesti o neizbježnosti smrti i nepoznato vrijeme njezina nastupanja, kao i slabost, ležanje u krevetu i mir u obitelji, a njih je po učestalosti pojavljivanja slijedilo slabo zdravlje.

Osim gore navedenih motivacija i uzroka, koje su oporučitelji rado navodili, formalno-pravni karakter isprava generirao je i pravnu motivaciju u njihovu sastavljanju. Zapisivanjem posljednje volje, ostavitelji su samostalno raspolagali vlastitom imovinom, utječući pokatkad i na nasljedno pravo, što su mogli postići izostavljanjem zakonitih nasljednika iz oporuke

³³ O tome vidjeti više: Horváth, A végrendelkezés jogi motivációi a 17. századi Győrben, https://jogtortenet.sze.hu/images/dokumentumok/horvath_jozsef_vegrendelkezés17.pdf (posljednji pristup: 16. 6. 2024.)

³⁴ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 112/1811.

³⁵ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. D7.

³⁶ HR-DAOS-4.1.7.

³⁷ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. V11.

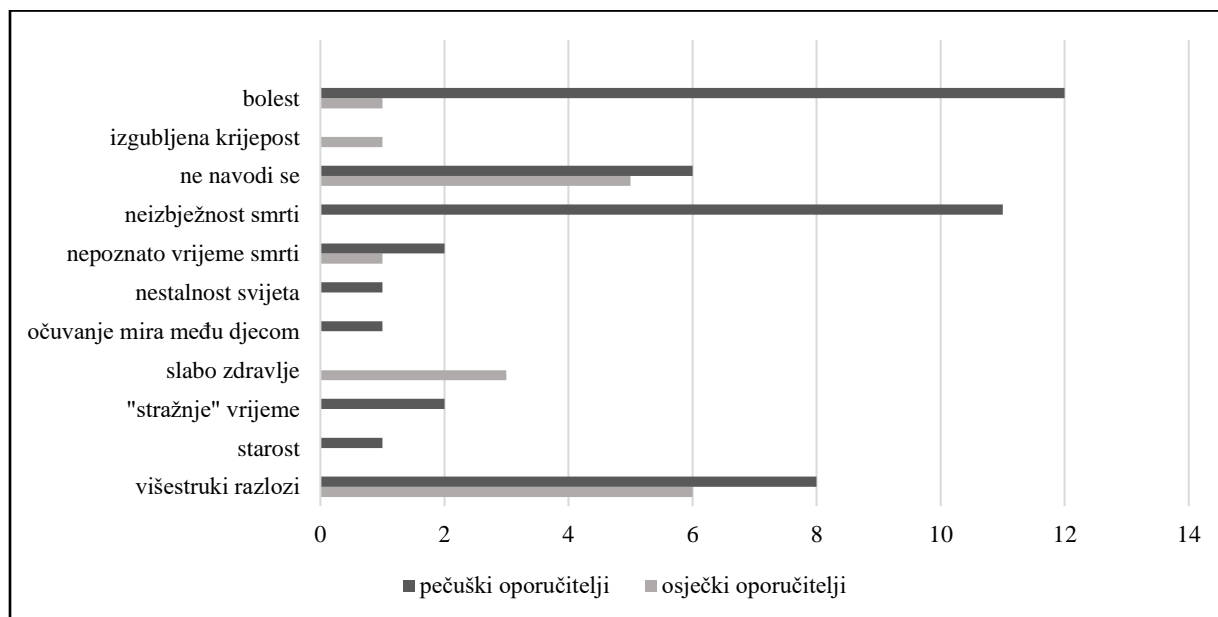
³⁸ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. K3.

³⁹ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. L10.

⁴⁰ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. B3.

⁴¹ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. B21.

(razbaštinjenje), ograničavanjem prava nasljeđivanja (nejednaka raspodjela imovine) ili odabirom nasljednika (poznatika, sluškinja, ustanova) mimo zakona o nasljeđivanju.⁴²

Grafikon 3. Uzroci sastavljanja oporuka pečuških i osječkih oporučitelja

Unatoč tomu što su pečuški i osječki oporučitelji tijekom sastavljanja oporuka uglavnom bili vođeni zakonom o nasljeđivanju, ipak se u nekim slučajevima pojavljuju navedeni razlozi uzrokovani narušenim rodbinskim vezama, napuštanjem bračnoga partnera ili roditelja, nasiljem u obitelji ili isplatom pripadajućeg dijela ostavine za života nasljednika, najčešće u vrijeme ženidbe/udaje.

Pavo Posavec izostavio je iz oporuke unuku Evicu, jer je njegov pokojni sin Mato svoj dio nasljedstva primio za života,⁴³ dok je Luka Bertić sinu Jozi iz istoga razloga ostavio samo deset forinti u naslijeđe.⁴⁴ Isto je postupila i Ana Andrašić prema kćerima Jeli, Rozaliji i Mari, navodeći da im „je njihov dio dala, i pošteno otpravila i udala“ pa neka se zadovolje time.⁴⁵ Stipan Horvat razbaštinio je brata Matu i neimenovanu sestru. Prvog, jer ga se još za života odrekla i njihova majka zato jer je, ukravši skriveni ključ sanduka, otuđio od nje 52 forinte, a drugu zbog nepoznatog „njezinog zločinstva“.⁴⁶ U nekim su slučajevima i roditelji lišili ostavine svoju djecu, jer su fizički nasrnuli na njih. Ivan Stani naveo je ga je sin Antun oborio na zemlju,⁴⁷ dok je Đuru Lakija sin Marcika najvjerojatnije pokušao ubiti, jer ga je htio probosti nožem, ne navodeći razloge napada.⁴⁸ Toma Čonka i Jela Kőröszin razbaštinili su supružnike, jer su oboje doživjeli istu sudbinu, napušteni su.⁴⁹

⁴² Horváth, [A végrendeletkezés jogi motivációi a 17. századi Győrben. A hazai végrendelet-kutatás és a győri testamentumok - PDF Free Download \(adoc.pub\)](#) (zadnji pristup 2. 7. 2024.)

⁴³ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1446/1810.

⁴⁴ HR-DAOS-4.1.11.

⁴⁵ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. A4.

⁴⁶ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. H36.

⁴⁷ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S25.

⁴⁸ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. L10.

⁴⁹ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. C3; HU-MNL-BaML-IV.1003. g. K3.

Ograničavanje prava nasljeđivanja najviše je došlo do izražaja tijekom nejednake raspodjele imovine među zakonitim nasljednicima i ograničavanjem prava udovica u raspolaganju njome. Žene bi uvjetovali muževi te bi u blagodatima nasljedstva mogle uživati sve dok su imale status udovice, a eventualni ponovni ulazak u brak za njih je značio i gubitak svih stečenih prava.⁵⁰ Gavrilo Simeonović naredio je da njegova supruga može ostati u kući s djecom do eventualne ponovne udaje. Ako bi ušla u novi brak, mogla bi ostati u njoj do punoljetnosti djece, nakon čega bi kuću naslijedio najmlađi sin, a ona bi nakon isplate njezina dijela trebala napustiti dom.⁵¹ Istu je odluku donio Luka Katić, navodeći „ako bi se moja žena Mara udala, tako da ne ima ništa risa“.⁵²

Nejednaka raspodjela imovine bila je najčešće uvjetovana odnosom oporučitelja i njegovih nasljednika, koji se opisuje u *corpusu* oporuke. Oporučitelji su kao roditelji cijenili skrb i brigu njihove djece za njih u bolesti i starosti, pa su često veći dio imovine ostavljali djetetu koje je preuzelo brigu jednog ili obaju roditelja. Antun Čarić odlučio je ostaviti kuću sinu Luki, jer ga je „dugo vremena hranio i odijevao“.⁵³ Đuro Laki je najmlađoj kćeri Evici ostavio stari vinograd i kuću s pokućstvom, jer ga je ona u starosti „dvorila, čistila i krijepila, i hranila do smrti“,⁵⁴ dok je Eva Hadić naredila da se njezina kuća proda i da nakon isplate njezinih i dugova pokojnoga supruga, polovicu preostalog novca dobije njezina mlađa kći Manda, jer, kako navodi, „ona je mene i mojega pokojnoga čovjeka kao dobro dijete ljubazno držala i po njezinim mogućnostima pomagala i hranila u našoj bolesti i starosti“, dok su drugu polovicu dijelila njezina četiri preostala djeteta u jednakom dijelu.⁵⁵

Oporučitelji u pečuškim i osječkim oporukama

Analizirane oporuke sadržavaju posredne i neposredne podatke o oporučiteljima, koji su istovjetni u oporukama Pečušana i Osječana. Osim imena i prezimena, redovito bilježe njihovo zdravstveno stanje u trenutku sastavljanja posljednje volje, pri čemu se naglašava narušeno tjelesno zdravlje pojedinca, ali izvrsne mentalne sposobnosti kako nasljednici ne bi mogli osporiti odluku, koristeći se nekim od navedenih formula: „slabog zdravlja, ali dobre pameti“, „pri slabom zdravlju, ali kod bistre moje pameti“, „ležeći na postelji [...] budući u čistoj pameti“, „u velikoj bolesti na smrtnoj postelji, budući još pri dobroj pameti“ itd. U njima se redovito mogu pronaći podatci i o bračnome statusu ostavitelja. U bilježenju toga podatka uočava se različita praksa u oporučitelja i oporučiteljica, pogotovo ako su bile udovice, smatrajući važnim naglasiti taj status odmah na početku testamenta. Osim statusa, redovito su navodile ime pokojnoga muža, a u slučaju da su se ponovno udale, u istoj bi rečenici uz pokojnikovo ime zapisali i ime tadašnjega supruga. Takva je oporuka Marte Birjanac, koja počinje rečenicom: „Ja Marta Birjanac muža imajući Sain Ignjata, a sada pak Antuna Birjanca“.⁵⁶ Bračni se status redovito može rekonstruirati i iz korpusa testamenta tijekom imenovanja nasljednika. Tako se, na primjer, saznaje da je Gašpar Tomašević 14 godina s, kako navodi, svojom „zaručnicom“ Martom.⁵⁷

⁵⁰ Szücs Tárkány, *Magyar jogi népszokások*, str. 751.

Hatos, <https://adoc.pub/a-vegrendeletek-trtenete-a-xvii-xix-szazadban.html> (zadnji pristup: 20. 6. 2024.)

⁵¹ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1824/1810.

⁵² HU-MNL-BaML-IV.1003. g. K30.

⁵³ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 972/1818.

⁵⁴ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. L10.

⁵⁵ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 129/1815.

⁵⁶ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. B22.

⁵⁷ HR-DAOS-4.1.7.

Podatci su o mjestu stanovanja oporučitelja poopćeni. Većinom se navode samo ime i status grada (biskupski grad Pečuh, slobodni i kraljevski grad Pečuh,⁵⁸ Pečuh, slobodni i kraljevski grad Osijek, Osijek), dok se točne lokacije unutar gradova na razini gradskih četvrti malokad spominju. Oporučna ostavština Pečušana, koji u njima svoje nekretnine navode na području Budimske i Sigetske kapije, potvrđuje i pridonosi dosadašnjim saznanjima o stanovništvu hrvatskoga podrijetla u Pečuhu, a to je da su tijekom 18. stoljeća živjeli u spomenutim dvama predgrađima, a ne u samome gradu.⁵⁹ Iz razdoblja postojanja triju osječkih komorskih općina, sačuvane su samo tri oporuke na hrvatskome jeziku, a sva trojica oporučitelja (Franko Tomašević, Gašpar Tomašević, Luka Bertić) bili su stanovnici Komorske općine Gornji grad ili, kako se navodi, „osječke Gornje varoši“. Njihovim sjedinjenjem 1786. godine, a onda i proglašenjem Osijeka slobodnim i kraljevskim gradom 1809. godine, malokad se navode gradske četvrti u oporukama, ali su pokatkad zapisane na poledini dokumenta. Tako se o Ivanu Plavšiću saznaje da je bio stanovnik Gornjega grada („Superioris Civitatis Eszekiensis Inhabitoris“),⁶⁰ dok je Ana Marković živjela u „Donjoj osječkoj varoši“.⁶¹

Društveni status i zanimanje oporučitelja nisu egzaktno navedeni u oporukama, nego se saznaju posredno iz njihove imovine, ili se navode na poledini oporuka, odnosno na omotnicama u kojima su se čuvale do proglašenja. Franko Tomašević vjerojatno je bio trgovac, jer određuje da se proda sve što se nalazi u trgovini,⁶² a Antun Birjanac bačvar,⁶³ jer među imovinom navodi „pinterski alat“, dok se na omotnici oporuke Ivana Erdeljca navodi da je bio slikar s građanskim statusom.⁶⁴ Na temelju oporučne ostavštine, pogotovo po posjedovanju materijalnih luksuznijih predmeta, može se zaključiti da je Milica Klingić bila imućna, jer je, među ostalim, posjedovala pozlaćene i biserne naušnice, sedef, dva prstena i srebrnu dugmad,⁶⁵ kao i Helena Šimunović, čija je oporuka ujedno i inventar materijalnih predmeta koje posjeduje i nabrajanih na nekoliko stranica.⁶⁶

O vjerskoj pripadnosti oporučitelja u većini slučajeva svjedoče prva i druga točka oporuke u kojima su sažete upute i želje vezane za sprovod i legati *pro anima* ostavljeni za spas vlastite duše⁶⁷ i duše preminulih članova obitelji (supružnik, roditelji, djeca), već kako je određeno u testamentu. U većini slučajeva svi su oporučitelji naveli da žele dostojan kršćanski sprovod u skladu s običajima i dostojna njihovu statusu, osim Ivana Plavšića koji je u drugoj točki testamenta naveo da se njegovo tijelo „u groblje pokopa bez svake ceremonije“,⁶⁸ dok Antun Čarić u oporuci i ne spominje sprovod.⁶⁹

Helena Šimunović, vjerojatno kao članica Bratovštine pojasa svetoga Franje (tzv. *cordigeri*), odredila je da joj se tijelo „u crkvi kod mnogo poštovanih otaca franjevac na poznato njima mjesto pokopa“ i „kada se bude [tijelo] u crkvu donijelo, neka se pjeva rekvijem i po svim oltarima svete

⁵⁸ Pečuh je 21. siječnja 1780. postao slobodni i kraljevski grad, a do tada je imao status biskupskoga grada.

⁵⁹ Dénes Sokcsevits, *A magyarországi horvátok rövid története/Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj* (Budapest: Croatica, 2021), 41.

⁶⁰ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 171/1809.

⁶¹ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1347/1816.

⁶² HR-DAOS-4.1.7.

⁶³ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. B28.

⁶⁴ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. E1.

⁶⁵ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 9/1810.

⁶⁶ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S35.

⁶⁷ Usp. Ladić, „Oporučni legati pro anima“, str. 17-29.

⁶⁸ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 171/1809.

⁶⁹ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 972/1818.

mise opslužuju“. Želja joj je također da njezinu smrt svim zvonima oglase isusovci, franjevci, dominikanci, pavlini i augustinci. Osim spomenute franjevačke bratovštine, ostavila je novčani prilog dominikanskoj Bratovštini svetoga Ružarija i isusovačkoj Bratovštini muke i smrti Isusove. Osim za sebe, novčane priloge *pro anima* za svete mise ostavila je za preminule gospodare, roditelje i rodbinu. Jedan dio navedenih odluka zbog manjka financijskih sredstava promijenila je u dodatku svoje oporuke.⁷⁰

Za razliku od Helene, Uršula Štajerac bila je pripadnica isusovačke bratovštine, a ostavila je novčani prilog i za škapulare pavlinima.⁷¹ Osječka oporučiteljica Ana Marković detaljno je opisala svoj sprovod: „moje tijelo neka se po običaju kršćanskome meni pristojno u općinskom groblju sahrani, sa svim zvonima neka se jedanput zvoni u župnoj crkvi, i u kapeli kod svetoga Roka i tri redovnika neka me prate, rekvijem neka se rekne kod sviju oltara za moju i mojega pokojnoga muža dušu“.⁷²

Nasljednici u pečuškim i osječkim oporukama

Osim o oporučiteljima, oporuke donose podatke i o nasljednicima, uglavnom o supružnicima i djeci oporučitelja kao najčešće imenovanim nasljednicima. Uz uže članove obitelji, u njima se spominje i rodbina, kao i pojedinci koji su bili u dobrim odnosima s oporučiteljem, ali nisu bili u krvnome srodstvu (snaha, zet, šogor, kum). Takav način bilježenja istovjetan je u oporukama Pečušana i Osječana. Jedan se dio tih podataka odnosi na broj djece oporučitelja, njihovo zanimanje, status i mjesto boravka u trenutku sastavljanja oporuke. Osim pokojnoga sina Ane Andrašić, koji je bio svećenik,⁷³ sva ostala u oporukama spomenuta djeca bili su laici. Sin Franka Tomaševića Gašpar umro je u Budimu, a trošak njegova pokopa pokrili su franjevci kojima je Franko ostao dužan.⁷⁴ Ana Marković je u oporuku dala zapisati da joj je sin u vrijeme njezina sastavljanja bio na „vandrovanju“, tj. na putu, najvjerojatnije radi izučavanja ili usavršavanje nekoga zanata.⁷⁵ Sin Marije Sokoli bio je vojnik, a za školovanje mu je izdvojeno mnogo novca.⁷⁶

Supruge, kojima su supruzi ostavili sve bogatstvo do njihove smrti i/ili do ponovne udaje, ili su ga trebali ravnomjerno podijeliti s djecom, navode se kao brižne supruge i majke, koje su vjerno služile i vodile brigu o supruzima i o njihovoj djeci, a pokatkad i o suprugovim roditeljima. Njihova se brižnost često navodila kao uzrok u nasljeđivanju čitave ostavine, što potvrđuju sljedeći primjeri. Gašpar Tomašević sva je svoja dobra ostavio supruzi, jer ga je „toliko godina pravo i vjerno služila“.⁷⁷ Isto je postupio Josip Đurković, uz napomenu da su sve nasljedstvo koje posjeduju stekli zajedno.⁷⁸ Stjepan Horvat je imovinu nasljeđenu od majke (bez bratove se pomoći brinuo o njoj i ulagao u njezinu kuću pokrivši krov kuće daskom te napravivši ogradu, krušnu peć, dimnjak i komoru), ostavio supruzi Marici kako bi od nje prehranjivala sebe i djecu.⁷⁹ Žene su,

⁷⁰ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S35.

⁷¹ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S34.

⁷² HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1347/1816.

⁷³ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. A4.

⁷⁴ HR-DAOS-4.1.7.

⁷⁵ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1347/1816.

⁷⁶ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S8.

⁷⁷ HR-DAOS-4.1.7.

⁷⁸ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. G26.

⁷⁹ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. H36.

unatoč naslijeđenoj imovini, mogle i ostati bez nje u slučaju kada ih je suprug ograničavao u ostvarivanju njihovih prava kao udovica, o čemu se detaljnije pisalo prije.

Jedan se dio zapisa dotiče i osobnih odnosa među oporučiteljima i njihovom rodbinom ili međusobnoga odnosa među rodbinom. Često su takvi opisi služili kao legitimacija za nejednaku raspodjelu imovine ili, kako je već prije spomenuto, za razbaštinjenje zakonitih nasljednika. Doživljene uvrede, ako nisu prerasle u nasilje, u nekim slučajevima ipak nisu bile dovoljan razlog roditeljima da liše svoju djecu dijela ili čitavoga nasljedstva. Te su uvrede često nastupile zbog zanemarivanja roditelja ili napuštanja roditeljske kuće unatoč njihovu protivljenju, što je doživio i Miško Deaković.⁸⁰ Judita Horvat je doživjela nepoštovanje i nepristojno ponašanje od sina i snahe.⁸¹ Juditu Vlašić je sin istjerao iz kuće i zanemarivao je, pa se smjestila kod kćeri, koja se četiri godina brinula o njoj, ali je ipak donijela odluku o tome da se njezina imovina podijeli jednako među djecom.⁸² Kada je riječ o odnosima među rodbinom, Ivo Golubović je u svojoj oporuci izrazio sumnju da će se njegov brat nakon njegove smrti dobro slagati sa šogoricom pa stoga određuje da mu se isplati njegov dio u gotovu novcu.⁸³ Iz oporuke Mihaela Mihaljevića zaključuje se da mu je sin problematičan, jer navodi da smije ostati u očevoj kući „ako bi se pak poboljšao [...] i mater poštovao bolje nego dosad“.⁸⁴

Među nasljednicima pronalazimo i širu oporučiteljevu rodbinu, redovito u slučajevima kada nisu imali djecu ili su bili zahvalni zbog brige o njima. Među takvima je Jefto Sedlarević, koji je svu imovinu podijelio među suprugom, braćom i sestrama,⁸⁵ kao i Marija Mandić, koja je, osim kćeri Marti, dio imovine ostavila zetu Jozi Bošnjakoviću, jer su se do njezine smrti zajedno brinuli o njoj i hranili su je.⁸⁶ Jela Kőrörszin prodala je svoju kuću zetu Miši Josipoviću kako bi se brinuo o njoj do njezine smrti.⁸⁷ U oporukama se među nasljednicima pronalaze i osobe, koje nisu bile ni u kakvoj rodbinskoj vezi s oporučiteljem, već je njihovo imenovanje određeni znak zahvale za njihovu pomoć i službu. Tako su Ana Marković i Helena Šimunović svojim sluškinjama ostavile novčani prilog, dok je Magdalena Kečkemeti, osim novca, sluškinji Ani ostavila i odjevne predmete te posteljenu.⁸⁸

Osim obitelji, šire i uže rodbine, i u pečuškim i u osječkim se oporukama među nasljednicima redovito pojavljuju crkvene i svjetovne ustanove kojima se ostavljaju legati. Crkvenim su se ustanovama ostavljali prilozi *pro anima*, tj. za spas oporučiteljeve duše, ali često i za duše njegove rodbine. Njihovi su primatelji u osječkim oporukama najčešće gradske crkve i kapela sv. Roka, a u manjem broju redovničke zajednice (franjevci i kapucini). Među Osječanima po broju legata *pro anima* ističe se Franko Tomašević, koji je novčane priloge ostavio osječkim kapucinima, franjevcima te njihovoj Bratovštini Blažene Djevice Marije, a izvan grada franjevcima u Đakovu, Našicama, Velikoj i Šaregradu. Novac je ostavio i kapeli sv. Roka i crkvi sv. Petra i Pavla.⁸⁹ U pečušcima se redovito pojavljuju samostani različitih redovničkih zajednica (augustinici, dominikanci, franjevci, isusovci, kapucini, pavlini), kao i gore spomenute njihove bratovštine.

⁸⁰ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. D7.

⁸¹ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. H29.

⁸² HU-MNL-BaML-IV.1003. g. V31.

⁸³ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1845/1819.

⁸⁴ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. M28.

⁸⁵ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 112/1811.

⁸⁶ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1792/1819.

⁸⁷ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. K3.

⁸⁸ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 327/1814.

⁸⁹ HR-DAOS-4.1.7.

Pečušani su rado ostavljali novčane priloge, a pokatkad i materijalne predmete (Manda Robozi određuje da njezina kći Ana pokloni kip Ivana Krstitelja) crkvi Sviju svetih, kao i Gospi Snježnoj,⁹⁰ a izvan grada franjevačkoj crkvi u Đudu.⁹¹

Za razliku od legata *pro anima*, ostavljanje legata svjetovnim gradskim ustanovama, među kojima bolnici i sirotištu, tumačilo se kao djelo oporučiteljeva milosrđa. Te se ustanove redovito pojavljuju u osječkim oporukama, dok su u pečuškima rjeđe zastupljene. U slučajevima kada se ipak spominju među nasljednicima, Pečušani novčane priloge ostavljaju gradskoj bolnici, tj. „varoškome špitalu“.

Vrsta nasljedstva, uvjeti nasljeđivanja i zadržavanja nasljedstva u pečuškim i osječkim oporukama

U analiziranim pečuškim i osječkim oporukama, glede vrsta nasljedstva, uvjeta nasljeđivanja i zadržavanja nasljedstva, ne uočava se nikakva razlika, već se primjenjivala ista praksa među oporučiteljima. Nasljedstvo se može podijeliti u četiri glavne kategorije: nekretnine i pokretnine, novčani prilozima, prava i obveze te dugovi.

Najvrjedniji dio oporučiteljeve imovine činile su nekretnine: kuće, podrumi i različiti zemljišni posjedi. Njih su, ako je oporučitelj imao potomke, naslijedila djeca, ili su ih ravnomjerno dijelili sa živim roditeljem (u većini slučajeva s majkom). Kuću su većinom naslijedile žena i djeca, a nakon majčine smrti prešla bi u vlasništvo potomaka, većinom muške djece, koja bi dobila i pokućstvo uz dva moguća uvjeta: s plaćanjem i bez plaćanja odštete ostaloj braći i sestrama. Isplata odštete većinom izostala kada bi kuća prešla u vlasništvo djeteta kao znak zahvale za roditeljsku skrb, što navodi i Pavo Posavac: „sve i cijelo moje negibuće dobro, kako kuću, i zemlju ostavljam sinu mome Joži, koji sa mnom u kući pribivao jest, jer on najveću sa mnom brigu imao je, i mene vrijedno i dostojno služio jest“,⁹² dok je Eva Šimić ostavila kuću i vinograd sinu Mati, uz uvjet da zauzvrat isplati sestri Evi 20 forinti.⁹³ Pečušani su uz kuće većinom u vlasništvu imali vinograde i podrumne sa svom potrebnom opremom za proizvodnju vina, što bi često ostavili u nasljedstvo kćerima, a smatrala se uobičajenom praksom nasljeđivanja.⁹⁴ Osječki su oporučitelji, uz kuću i vinograde, posjedovali oranice i livade, a njihovo se nasljeđivanje moglo vezati uz uvjet isplate. Tako je Gavril Simeonović ostavio sinovima livadu, uz uvjet da isplate sestru i majku.⁹⁵ Oporučitelji obaju gradova navode i tegleće životinje, koje su ravnomjerno dijelili među djecom. Kristina Horvat kravu je ostavila kćeri Ani, a magare sinu Stjepanu.⁹⁶

Pokretnine u oporukama spomenutih oporučitelja predmeti su za svakodnevnu upotrebu, a zastupljenije su u ženskim testamentima nego u muškima. Osim alata i pribora za rad, većina ih je ostala u nasljedstvu žena. Ti se predmeti mogu razvrstati u sljedeće kategorije: pokućstvo i pribor za jelo (krevet, klupe, mali i veliki ormari, škrinje, stolice, kotlići, lonci, tanjuri, noževi, žlice, zdjele, zrcalo), posteljina (jastuk, ponjava, perina, pokrivač, plahta), odjevni predmeti i obuća (kabanice, kaputi, košulje, haljine, pokrivala za glavu, pojasevi, dugmad, suknje, rukavice, čizme, papuče),

⁹⁰ Na mađarskom Havihegy, na njemačkom Schneeberg (u oporukama se redovito navodi kao *Sneberg* ili *Sneperg*).

⁹¹ Máriagyűd, koje je poznato Marijansko svetište i hodočasničko mjesto.

⁹² HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1446/1810.

⁹³ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S28.

⁹⁴ Usp. Szűcs Tárkány, *Magyar jogi népszokások*, str. 753-754.

⁹⁵ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1824/1810.

⁹⁶ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. H11.

tkanine i vezovi te oruđe za rad (sjekira, burad, kočija). U manjem su dijelu oporuka zastupljeni luksuzni predmeti (naušnice, prstenje, drago kamenje, pribor za jelo od plemenitih kovina). U muškim se oporukama kao nasljeđe pojavljuje i oružje, najčešće puška.

Dio nasljedstva činio je i novac, većinom namijenjen za oporučiteljev pokop i za legat *pro anima* različitim crkvenim ustanovama ili u nasljedstvo gradskim ustanovama. Neki oporučitelji, koji jesu imali dugove, a nisu ih mogli otplatiti za života, određivali su da se prodajom imovine namiri dug, a ostatak se dijelio među nasljednicima. Takvu je naredbu donijela Eva Hadić u trećoj točki oporuke: „Naređujem da se ova moja kuća poslije moje smrti na licitaciji proda, dugovi moji i mojega pokojnoga čovjeka iz kuće neka se isplate, što od isplaćenih dugova ostane, neka se na dva jednaka tala razdijeli, jedna pola ima se dati mojoj najmlađoj kćeri Mandi udatoj Kovačević budući da je ona mene i mojeg pokojnog čovjeka kao dobro dijete ljubazno držala i po njezinoj mogućnosti pomagala i hranila u našoj bolesti, i starosti; drugo pak pola ostaje drugima mojim djecama Antunu, Jakši, Agnezi i Kati da se jednako među njima podijeli.“⁹⁷

Oporučitelji su često ostavljali u nasljedstvo i prava, a to je većinom bio status unutar kućanstva. To je obilježje karakteristično za oporuke muškaraca, koji su određivali da ih nakon smrti na čelu kućanstva zamjenjuju supruge, tj. preuzimaju brigu o vođenju kućanstva i o djeci. Ivan Plavšić piše da „moja gazdarica dok je živa ona je gospodar od kuće, sin da je ima hraniti i od svakoga zla braniti i kako je gore rečeno sahraniti“.⁹⁸ Isto odlučuje i Đuro Strossmayer, koji navodi „ako bi ja umro, moja gazdarica Ana s kojom ja dobro moje stekao jesam [...] neka ostane gazdarica tako da nju nitko bantovati ne može“.⁹⁹ Uz navedena prava, u oporukama se u nasljeđe ostavljaju i različite obveze i zadatci, među kojima su najčešći: briga o pokopu oporučitelja, plaćanje mise zadušnica za spas njegove duše te briga za djecu i udovice. Gavril Simonović svoj je sprovod prepustio djeci,¹⁰⁰ dok se u slučaju Pave Posavca, zajedno s misama zadušnicama, trebao pobrinuti za to njegov sin Joža, koji se trebao i skrbiti o majci.¹⁰¹ Stjepan Horvat naredio je da ga pokopa supruga u skladu s njezinim mogućnostima,¹⁰² a Mariana Sokoli je za pokop zadužila djecu, uz napomenu: „djeca moja pak svi skupa neka se brinu za mene staru mater što ljepše mogu da me sprave u mater zemlju“.¹⁰³ Ivo Golubović zadužio je suprugu da se tijekom deset godina dvaput godišnje služe mise zadušnice za njegovu i za dušu njegovih roditelja.¹⁰⁴ Kata Blažević je trošak pokopa ostavila suprugu, jer on je njezin novac potrošio na kuću i na otplaćivanje dugova.¹⁰⁵ Luka Bertić naložio je da mu supruga bude gazdarice kuće, ali i da „čuva i uzdržava“ njihovu djecu.¹⁰⁶ Ivan Erdeljac odredio je da se dijete, rođeno u njegov kući, školuje u njemačkim školama, izuči zanat i postane majstor.¹⁰⁷ Uršula Štajerac brigu o ostaloj svojoj djeci prepustila je kćeri Marici, za što je trebala dobiti vinograd.¹⁰⁸ Toma Čonka ostavio je sve nasljedstvo sinu, uz uvjet da mu ne prigovara zbog pijančevanja.¹⁰⁹

⁹⁷ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 129/1815.

⁹⁸ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 171/1809.

⁹⁹ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1038, reg. 1700/1820.

¹⁰⁰ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1824/1810.

¹⁰¹ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1446/1810.

¹⁰² HU-MNL-BaML-IV.1003. g. H36.

¹⁰³ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S8.

¹⁰⁴ HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1845/1819.

¹⁰⁵ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. B3.

¹⁰⁶ HR-DAOS-4.1.11.

¹⁰⁷ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. E1.

¹⁰⁸ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S34.

¹⁰⁹ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. C3.

Dobivanje i zadržavanje nasljeđa bilo je mnogo puta uvjetovano brigom i skrbi o oporučitelju, a uloženi trud i briga o roditeljima često su se nagrađivali dobivanjem većeg dijela nasljeđa. Stjepan Bolović uvjetovao je nasljeđivanje vinograda sinu Pavi brigom i skrbi o roditeljima,¹¹⁰ dok je Filip Tomašević veći dio nasljedstva ostavio sinu Antunu kako bi on u Pečuhu ili u Đudu kod franjevacu godišnje platio od jedne do tri mise zadušnice.¹¹¹ Dugovi su se najčešće nasljeđivali, jer oporučitelj nije mogao isplatiti neku robu, sirovinu ili posuđeni novac. Među svim navedenim oporučiteljima najviše je dužnika imao Luka Katić, najvjerojatnije trgovac stokom i kožom, jer mu je većina dužnika trebala isplatiti dug zbog kože, zatim od svinja i volova, a manjem broju dužnika posudio je i novac. Dužnike je, osim u Pečuhu i okolici, imao u Slavoniji i Austriji.¹¹²

Zaključak

Formalna i sadržajna analiza odabranog 61 testamenta iz oporučne ostavštine stanovništva Pečuha i Osijeka u 18. i u prvoj trećini 19. stoljeća pokazala je da su izgled, sadržaj i način oporučivanja među stanovnicima obaju gradova bili gotovo istovjetni. Struktura i izgled oporuka bili su isti, pratili su tradiciju forme srednjovjekovnih diplomatskih izvora, dok je multietnički karakter gradova utjecao na višejezičnost oporuka, kao i na uporabu nekoliko pisama u njima. Promatrajući prema spolu, većinu oporuka i u Pečuhu i u Osijeku napisali su ili su ih dali zapisati muškarci.

Oporučitelji su se u obama gradovima većinom držali zakonitog reda nasljeđivanja, određivši nasljednicima supružnike i potomke, a od toga se odustajalo u slučaju neimanja potomaka ili razbaštinjenja uzrokovanih najčešće nasiljem, teškom uvredom roditelja ili napuštanjem supružnika. Osječani i Pečušani među svojim su nasljednicima, osim obitelji, navodili daljnju rodbinu, poznanike, sluškinje te crkvene i državne ustanove, a posljednje zbog spasa duše i iskazivanja milosrđa. Nasljeđe se sastojalo od pokretnina i nekretnina, novčanih priloga, prava i obveza te dugova, koji bi nasljednici dobili pod određenim uvjetima, većinom nakon brige i skrbi o roditeljima do njihove smrti.

Napomene o priređivanju izvora i načelima transkripcije¹¹³

Čitateljstvu se donosi izbor iz oporučne ostavštine pečuskoga i osječkoga stanovništva iz 18. i prve trećine 19. stoljeća. Prepisana je i kritički priređena 61 oporuka. Njih 44 čini oporučnu ostavštinu Pečušana nastalih u 18. stoljeću, a preostalih 17 izbor su iz oporučne ostavštine Osječana, od čega su tri oporuke nastale u 18. stoljeću, a preostalih 14 je izbor iz prve trećine 19. stoljeća, jer drugih iz 18. stoljeća nema.¹¹⁴ Objavljen je veći broj pečuskih oporuka, zbog odluke uredništva *Fontesa* da se ovaj broj časopisa posveti oporukama nastalima u 18. stoljeću, dok je većina osječkih oporuka nastala u tzv. dugom 18. stoljeću, tj. do 1830. godine. Unatoč višejezičnosti

¹¹⁰ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. B29.

¹¹¹ HU-MNL-BaML-IV.1003. g. T6.

¹¹² HU-MNL-BaML-IV.1003. g. K30.

¹¹³ Primijenjena su neka načela prema: Ivan Filipović, „Načela naučno-kritičkog objavljivanja arhivskih dokumenata 1526. – 1848.“, *Arhivski vjesnik* 15, br. 1 (1972): str. 162-207.

¹¹⁴ Misli se isključivo na osječke oporuke nastale na hrvatskom jeziku, jer ima nekoliko njemačkih iz 18. stoljeća. Osječki je izbor nastao na temelju originalnih oporuka, nisu priređeni prijepisi.

oporuka u obama gradovima, izabrani su i prepisani samo oni testamenti koji su nastali na hrvatskome jeziku. Razlog je za takvu odluku u njihovoj brojnosti i sadržajnoj raznolikosti, ali i u činjenici da će ovdje objavljeni tekstovi biti pogodni za daljnje analize, među ostalim, za proučavanje specifičnosti i obilježja hrvatskoga jezika u spomenutom razdoblju. Prvu cjelinu prepisanih oporuka čine pečuške (1. – 44.), a drugu osječke (1. – 17.), kronološki poredane unutar svake cjeline.

Tijekom transkripcije izvora, u skladu s egdotičkim pravilima u objavljivanju starih tekstova, osim jezičnih obilježja, nastojao se sačuvati i vizualni izgled dokumenata, kao i njihova strukturu. Sačuvala se i originalnost u pisanju velikih početnih slova općih imenica, zamjenica, veznika, pokatkad i glagola unutar rečenice, od čega se odstupalo samo u slučajevima kada su vlastite imenice ili početak rečenice nakon stavljene točke bile napisane malim početnim slovima. Interpunkcijski su znakovi istovjetni onima u izvoru, a na mjestima gdje su nedostajali, a bilo ih je potrebno umetnuti radi boljeg razumijevanja sadržaja, dodani su u uglatim zagradama. Premda se oporukama količina predmeta za svakodnevnu uporabu označivala rednim brojem i nazivom predmeta (npr. „2. Jastuka 1. Sanduk 1. Novi peskir“), radi boljšega razumijevanja teksta, a u skladu s današnjim standardnim hrvatskim jezikom, izostavljene su točke iza brojeva. U sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi primjenjivana su pravila suvremenoga standardnoga hrvatskog jezika (npr. „nay pervo“ = „naypervo“; „dasze“ = „da sze“; „po umerli“ = „poumerli“; „po kucsstva“ = „pokucsstva“).

Za pojedine foneme postojalo je nekoliko grafemskih inačica. Za njihovo bolje razumijevanje prikupljeni su u tablici 1. Valja istaknuti da je grafem „ÿ“ korišten nedosljedno u oporukama. Dok se u riječima na latinskom jeziku primjenjuje na isti način i u svakoj riječi označava dva „i“ (npr. „Maÿ“ = „Maii“; „Julÿ“ = „Julii“; „Ecclesÿs“ = „Ecclesiis“ itd.), u pisanju riječi na hrvatskom jeziku koristi se nedosljedno označavajući nekad jedan fonem, a nekad skup fonema, ovisno o tome kako se pojedina riječ čita (npr. „ÿ“ = „i“; „dogÿ“ = „doći“; „koÿh“ = „k njih“; „nÿma“ = „njima“; „nÿega“ = „njega“).

grafem	fonem
ch, s, ß, sc, sch, sh, ss	š
cs, ch, cj, tsc	č
ch, cs, cz, gy, gÿ	ć
ph	f
ck	k
cz, tc, gy	c
dj, dy, dgye, gj, gy	đ
i	i, j
lÿ	lj
ny, nÿ	nj
s, sz	s
th	t
u, v, vu	u
s, z, x, sx	ž
y, ÿ	i, ii, j, ji

Tablica 1. Grafemi i njima pripadajući fonemi u priređenim oporukama

Tijekom priređivanja teksta uporabljivi su sljedeći redaktorski znakovi:¹¹⁵

1) Uglate zagrade [] za razrješavanje kratica (npr. „i da se kod S[vetoga] Antuna Govoriu mise“), a, da bi se izbjeglo njihovo gomilanje unutar iste riječi, sljedeće su kratice napisane bez njihova navođenja: Eppalis, Epplis = Episcopalis; cittis = civitatis; 5 Ecclis., V Ecc., 5 Ecclesien. = Quinque Ecclesiensis; & = et; 8^{bris} = Octobris; 9^{bris} = Novembris; X^{bris} = Decembris; Lae Reaq Cittis = Liberae et Regiaeque Civitatis. Nadalje, za dopunu slova, koja su najčešće izostala na kraju riječi, a većinom su trebala završavati slovom „m“, uglavnom u 1. licu jednine prezenta (npr. „Ja u velikoj bolesti Stavlyena naredbu ovu ostavlja[m]“), kao i za umetanje slova unutar riječi (npr. „Peču[h]u“). Njima su naznačene i priređivačke napomene (npr. [na poleđini], [potpis], [pečat] itd.). Rabljene su i za dodavanje slova „f“ prema suvremenom standardnom jeziku u riječima koje su činile jednu naglasnu cjelinu, a u takvim je slučajevima slovo navedeno u kurzivu (npr. „buducs da mie“ = „buducs da mi [j]e“; „menie“ = „meni [j]e“), kao i za dodavanje slova „l“ (npr. „vecse da bude kontena“ = „vecs [l]e da bude kontena“).

2) Uskličnik u oblim zagradama (!) za označivanje pogrešaka u pisanju pojedinih riječi ili za označivanje specifičnih izraza (npr. „kadgod Mene Smert Naigye da me S onakim Stroskom (!)“).

3) Trotočka u oblim zagradama (...) za označivanje teksta koji se nije mogao pročitati.

4) Upitnik u oblim zagradama (?) za označavanje nejasnih i teško čitljivih riječi, ili one za koje priređivač nije bio sasvim siguran je li ih pročitao točno (npr. „Imam kod G[ospodina] Doktora Zvaezara (?) 261 f[orinti]“).

5) Uglate zagrade s donjim kutom L J za označavanje riječi, skupine riječi ili dijelova rečenice koji su naknadno umetnuti (najčešće dopisani na marginama) u originalan tekst (npr. „Goszpodina Boga imadem ozdol potpisanu Lnajlsztraxnyu Naredbu moju ocsitujem“).

6) Šiljaste zagrade < > za označavanje teksta, koji je u izvornom dokumentu precrtan (npr. „Ja <i> ozdol podpisan dajem na znanye Komu se pristoit“).

Svaka je oporuka označena rednim brojem. U zaglavlju dokumenta navode se mjesto i datum nastanka izvora i sažeti regist u kojemu je naznačeno o čijoj je oporučnoj ostavštini riječ. Izrađen je popis priređenih oporuka po gradovima, a radi boljšega razumijevanja teksta, popis manje poznatih riječi i izraza (*Prilog 1.*), kao i prijevod mađarskih riječi korištenih u oporukama na hrvatski jezik (*Prilog 2.*).

I. Popis izabranih oporuka iz oporučne ostavštine stanovnika Pečuha

Redni broj oporuke	Signatura
1.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. A6
2.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. Z3

¹¹⁵ Redaktorski su znakovi korišteni po uzoru na priređeni izvor Valentine Janković. Usp. Valentina Janković, „Uvodna studija. Pisma obitelji Chernkoczy (Černkovečki) u arhivskim fondovima Hrvatskog državnog arhiva: izbor“, *Fontes* 26, br. 1 (2020): str. 26-27.

3.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. C3
4.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S34
5.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. G6
6.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. N20
7.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. V11
8.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S8
9.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. K30
10.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. M26
11.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. T6
12.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S35
13.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. P18
14.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. B7
15.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. E1
16.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. M28
17.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. K3
18.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. R3
19.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. D7
20.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. I9
21.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. M25
22.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. H10
23.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. B29
24.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. D9
25.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. I4
26.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. A4
27.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. H11
28.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. L10
29.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. B3
30.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. B22
31.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. M10
32.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. L3
33.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. X1
34.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S28
35.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S25
36.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. B21
37.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. S58
38.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. A8
39.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. B28
40.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. H29
41.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. G26
42.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. H36
43.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. P37
44.	HU-MNL-BaML-IV.1003. g. V31

II. Popis izbranih oporuka iz oporučne ostavštine stanovnika Osijeka

Redni broj oporuke	Signatura
1.	HR-DAOS-4.1.7
2.	HR-DAOS-4.1.7
3.	HR-DAOS-4.1.11
4.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 112/1811.
5.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 171/1809.
6.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 9/1810.
7.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1824/1810.
8.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 651/1816.
9.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1446/1810.
10.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 327/1814.
11.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 129/1815.
12.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1792/1819.
13.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1347/1816.
14.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 972/1818.
15.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 781/1819.
16.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1037, reg. 1845/1819.
17.	HR-DAOS-6.2.3.2, kut. 1038, reg. 1700/1820.

Prilog 1. Popis manje poznatih riječi i izraza

Izraz u izvoru	Značenje
alatura, halatura	alat
baglya	svežanj
bakracs	kotao
bantuvati	dirati
cimetorij, cemetoria	groblje
csepe	pokrivač
csepegyija	izrađivač pokrivača
csirak	svijećnjak
csurdija	kratak krzneni kaput
doloma	muška kabanica
duvar	zid
eszpap	potrepština
furuma, furuna	peć
hordov, ardov	bure
japuncse	jakna
kadcsa, kacsá	visoka drvena posuda za tiještenje grožđa
kaschtigati	kazniti
konten	zadovoljan

kost	hrana
odžak	dimnjak
pregya	vuneni, laneni ili pamučni konci
purgari	građani
risz	dio
samia	tanka marama za glavu
schuster	postolar
sikera	sjekira
stalis	stalež
szabolszki	krojački
szkatula	kutija
tefter	bilježnica
trucsati	besmisleno govoriti
zobun	krzneni topao prsluk

Prilog 2. Prijevod mađarskih riječi korištenih u oporukama na hrvatski jezik

Mađarski jezik	Hrvatski jezik
abrosz	stolnjak
adni	dati
akarat	volja
alsó	donji
bizonyság	svjedočanstvo
együtt	zajedno
előttem	ispred mene / preda mnom
eltemetni	pokopati (sahraniti)
én	ja
fa	drveće
fegyver	oružje
feleség	supruga
felső	gornji
főkötő	marama
föld	zemlja
házasság	brak
ingatlan	nekretnina
ingó (vagyon)	pokretnina
Isten	Bog
jószág	nasljeđe
keszkenő	ukrašena marama
kesztyű	rukavice
kiadni	izdati, iznajmiti
kocsi	kočija
láda	sanduk

leány	djevojka
lepedő	plahta
liszt	brašno
maradni	ostati
nadrág	hlače
pálinka	rakija
pap	svećenik
paplan	pokrivač
rendelet	odredba
részben	djelomično
selyem	svila
szalonna	slanina
szent	svet
szépen	lijepo
szoknya	suknja
teljes	potpun
vánkos, párna	jastuk
vő	zet
zsák	vreća

Popis izvora i literature

Izvori

Hrvatska, Državni arhiv u Osijeku:

HR-DAOS-4. Komorska općina Gornji grad 1713/1786

HR-DAOS-6.2.3.2 Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka 1809. – 1850., Sudbeni poslovi, Ostavine, Oporuke.

Mađarska, Arhiv Baranjske županije Mađarskoga nacionalnog arhiva u Pečuhu:

HU-MNL-BaML-IV.1003. g. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (HU-MNL-BaML), Pécs Város Tanácsának iratai. Végrendeletek. (1704-1799) IV. 1003. g.

Literatura

Bertoša, Slaven. „Tri oporuke barbanskih plemića (16. i 17. stoljeće).“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 37, br. 1 (2005): str. 391-398.

Božić-Drljača, Vesna, Danijel Jelaš. *Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka 1809. – 1850.* Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2016.

Budeč, Goran. „Materijalni predmeti labinskog stanovništva u razdoblju od 1526. do 1550. godine.“ *Historijski zbornik* 62, br. 2 (2009): str. 345-369.

Celio Cega, Fani. „Nekoliko primjera oporuka plemkinja i pučanki u vrijeme klasicizma u Trogiru.“ *Adrias: zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu* 21 (2015): str. 51-64.

Čoralić, Lovorka, Filip Novosel. „Oporuke iz fonda Bilježnici Zadra Državnog arhiva u Zadru: javni bilježnik Šimun Lovatello (1656. – 1671.).“ *Vjesnik dalmatinskih arhiva: Izvori i prilog za povijest Dalmacije* 2, br. 1 (2021): str. 301-358.

Čoralić, Lovorka. „Iseljenici iz Herceg-Novoga u Zadar – tragom oporučnih spisa iz 16. i 17. stoljeća.“ *Analiz Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 49 (2011): str. 77-90.

Čoralić, Lovorka. „Oporuke dalmatinskih patricija u Mlecima (XV-XVIII. st.).“ *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 17 (1999): str. 85-109.

Eterović, Igor, Ivana Eterović. „Devet lovranskih oporuka iz druge polovice 18. stoljeća: povijesna i jezična analiza.“ *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva = rivista della Società Storica Istriana = časopis Istrskega zgodovinskega društva = the Istrian Historical Society review* 3 (2013): str. 61-98.

Filipović, Ivan. „Načela naučno-kritičkog objavljivanja arhivskih dokumenata 1526. – 1848.“ *Arhivski vjesnik* 15, br. 1 (1972): str. 127-207.

Gerner, Zsuzsanna. „Testamente als Abdruck der sprachlichen Vielfalt in Pécs/Fünfkirchen/ Pečuh im 18. Jahrhundert. Vorstellung des Korpus,“ u *Kanzlei und Sprachkultur: Beiträge der 8. Tagung des Arbeitskreises Historische Kanzleisprachenforschung*, ur. Sandra Aehnelt i Rainer Hünecke, str. 263–276. Wien, 2016.

Gerner, Zsuzsanna. „Entstehung letztwilliger Verfügungen in Fünfkirchen/Pecuh/Pécs (Ungarn) im 18. Jahrhundert. Ethnisch-soziale Hintergründe und juristische Bedingungen,“ u *Deutsch in Mittel-, Ost- und Südosteuropa. Grundlagen und aktuelle Einbettung. Beiträge zur 2. Jahrestagung des Forschungszentrums Deutsch in Mittel-, Ost- und Südosteuropa, Budapest, 1.–3. Oktober 2015*, ur. Philipp Hannes i Anderea Ströbel, str. 285–301. Regensburg, 2017.

Gerner, Zsuzsanna. „Fünfkirchen/Pečuh/Pečuj/Pécs a 18. és 19. században: Egy többnyelvű város német dominanciával,“ u *Bölcsész Akadémia 4.*, ur. Gábor Böhm, Dóra Czeferner i Tamás Fedeles, str. 358–393. Pécs, PTE, 2020.

Janković, Valentina. „Uvodna studija. Pisma obitelji Chernkoczy (Černkovečki) u arhivskim fondovima Hrvatskog državnog arhiva: izbor“, *Fontes 26*, br. 1 (2020): str. 11–28.

Karbić, Marija, Zoran Ladić. „Oporuke stanovnika grada Trogira u arhivu HAZU.“ *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 23* (2001): str. 161–254.

Kemény, János. *Duna-Tisza közí mezővárosi végrendeletek 1738-1847*. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2005.

Ladić, Zoran. „Hodočašća kao izraz pobožnosti stanovnika kasnosrednjovjekovne porečke komune.“ *Histria : godišnjak Istarskog povijesnog društva = rivista della Società Storica Istriana = časopis Istrskega zgodovinskega društva = the Istrian Historical Society review 5* (2015): str. 15–41.

Ladić, Zoran. „Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih vidova svakodnevnog života i materijalne kulture.“ *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 21* (2003): str. 1–28.

Ladić, Zoran. „Oporučni legati pro anima i ad pias causas u europskoj historiografiji. Usporedba s oporukama dalmatinskih komuna.“ *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 17* (1999): str. 17–29.

Lazarević, Ivana. „Nekretnine dubrovačke vlastele u oporukama od 1750. do 1815. godine u Dubrovniku.“ *Historical contributions = Historische Beiträge 35*, br. 51 (2016): str. 197–221.

Lovaš, Eldina. „Budući da je smrt csoveka istinita, csas pak smrti nepoznat...“ – oporučna ostavština u oporukama osječkog stanovništva (1809. – 1850.).“ *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest 20* (2020): str. 93–113.

Ravančić, Gordan. „Crkvene institucije u dubrovačkim oporukama s kraja 13. i u prvoj polovici 14. stoljeća.“ *Croatia Christiana periodica 40*, br. 78 (2016): str. 49–65.

Ravančić, Gordan. „Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata u Dubrovniku s kraja trinaestoga i u prvoj polovici četrnaestoga stoljeća.“ *Historical contributions = Historische Beiträge 30*, br. 30 (2011): str. 97–120.

„Molim ponizno gospodara oca mojega, ukop moj [...] da plati, i moju posljednju volju ne prikrati“:...

Sokcsevits, Dénes. *A magyarországi horvátok rövid története/Kratka povijest Hrvata u Mađarskoj*. Budapest, Croatica, 2021.

Stojan, Slavica. „Oporuke „Trista Vica udovica“: iz lopudske svakodnevice u drugoj polovici 16. stoljeća.“ *Analiz Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 45 (2007), str: 191-218.

Szücs Tárkány, Ernő. *Magyar jogi népszokások*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981.

Mrežni izvori

Hatos Hajnalka. A végrendeletek története a XVII–XIX. Században, <https://adoc.pub/a-vegrendeletek-trtenete-a-xvii-xix-szazadban.html> (posljednji pristup: 20. 6. 2024.)

Horváth. A végrendelkezés jogi motivációi a 17. századi Győrben, https://jogtortenet.sze.hu/images/dokumentumok/horvath_jozsef_vegrendelkezés17.pdf (posljednji pristup: 16. 6. 2024.)

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> (posljednji pristup: 21. 6. 2024.)